

Pregledni znanstveni članek Review scientific paper (1.02)
Besedilo prejeto Received: 17. 2. 2020; Sprejeto Accepted: 17. 4. 2020
UDK UDC: 1"654":2
1Kuzanski N.
DOI: 10.34291/Edinost/75/Skamperle
© 2020 Škamperle CC BY 4.0

Igor Škamperle

Nikolaj Kuzanski in njegov spis *O verskem miru in slogi*

Nicolaus from Cusa and His Composition
De pace seu concordantia fidei

Izvleček: Ob družbenih konfliktih, ki razdvajajo narode tudi na področju religioznega verovanja, skuša besedilo v dialoški obliki razgrniti skupno osnovo različnih religij. V besedilu nastopa dvajset sogovornikov različnih veroizpovedi. Njihova osnova je kljub razlikam pri obredih v svoji globini univerzalna in religijam skupna. Najbolj jo izraža učlovečena Božja Beseda.

Ključne besede: verski mir, enovitost Boga, obredi, vera

Abstract: *In the area of social conflicts that divide nations, including in the field of religious beliefs, the text in the form of dialogue seeks to unfold the common base of different religions. The text includes twenty representatives of different religions. Despite the differences in ceremonies, their basis, in its depth, is universal and common. The personified Word of God is the one that expresses it the best.*

Key Words: *peace of religions, unity of God, rituals, faith*

Uvod: Nikolaj Kuzanski in duhovni okvir renesanse

Filozof, teolog in cerkveni mož Nikolaj Kuzanski (1401–1464), imenovan za škofa in kardinala, je bil eden največjih filozofov 15. stoletja. Z drugimi misleci t. i. zgodnje renesanse, kot so bili Gerson, Ficino ter Pico della Mirandola, spada med filozofske in religiozne mislece, ki zaznamujejo prehod – tudi na ravni eksegeze svetih besedil in mišljenja – iz srednjega v novi vek. Način oz. metoda, s katero je skušal misliti in razrešiti nekatere probleme svojega časa, je tudi danes zanimiva in relevantna, ko gre za vprašanja soočenja različnih religij, njihovih regionalnih in narodnih izročil,

in za versko vsebino, s poudarkom na ekumenskem duhu pa so njegova dela, posebno spis, ki ga želimo predstaviti, zelo aktualna.

Filozofija v dobi renesanse (15.–16. stoletje) ni imela urejene šolske sistematizacije. Srednjeveška aristotelska in tomistična metoda je pogosto zašla v repetitivnost in je doživljala krizo. Misleci in humanisti so se skušali odzvati na to krizo mišljenja tako, da so spreminjali temo in način, kako misliti probleme, ki zadevajo resnico, človeka, družbo in pojmovanje absolutnega, s tem pa tudi pojmovanje Boga, naravnega vesolja in nove družbene probleme, ki so zadevali vprašanja krščanske enotnosti in soočanje z drugo religijo, to je bil islam, ki je s širitvijo Otomanskega cesarstva ogrožal evropske dežele.

Način, s katerim je Nikolaj Kuzanski skušal misliti pojme najvišjega in človeško kognitivno naravo, se nam danes upravičeno kaže kot moderen in spekulativno zelo prodoren. Čeprav je izhajal iz sholastičnega izročila in pojmov, ki so imeli za seboj večstoletno tradicijo, je domislil ideje in pojme, ki so bili zelo inovativni in ostajajo spoznavno prodorni ter duhovno bogati: učena nevednost (*docta ignorantia*), skriti Bog (*Deus absconditus*), koncept enovitega spoznanja, to je umski uvid, ki se razlikuje od racionalnega mišljenja, katero se vedno opira na neko mero; t. i. *heteros* (drugost), ki konstitutivno spremlja vsakršen pojmovni pristop do enakosti in celote, neadekvatnost kateregakoli človeškega pojma, da bi celostno zajel absolutno oz. Boga, ter nezmožnost, da bi definirali absolutne forme gibanja, iz česar sledi relativizacija kozmoloških in fizikalnih pojmov naravoslovja, kakor jih je postavil Aristotel. Kuzanski je uporabljal pretanjeno razliko med neskončnim in brezmejnim, pri čemer je absolutno neskončnost pripisal edino Bogu, medtem ko je fizično vesolje le brezmejno. Iz tega je sklepal, da takšno vesolje nima enega absolutnega središča, kar je blizu sodobnim pogledom znanosti. Najbolj znan pa je njegov koncept ujemanja nasprotij (*coincidentia oppositorum*), do katerega naj bi prišel med nekim mističnim zanosom, ko se je na ladji vračal iz Carigrada čez Jadran v Italijo. Kuzanski (doma iz mesta Kues na Nemškem) ni bil le teolog in filozof, ampak tudi cerkveni mož, neke vrste diplomat, aktivno vključen v cerkvene in družbene probleme svojega časa. Sprva konciliarist se je kmalu nato – ob priliki koncila v Baslu, Ferrari in Firencah – pridružil papežu in leta 1437 z dvema spremljevalcema kot papežev delegat

odpotoval v Carigrad v pripravah in prizadevanju po združitvi Katoliške in pravoslavnih Cerkva.

Izhodišče oziroma rdeča nit, ki spremlja celotno mišljenje Kuzanskega, je vprašanje spoznanja, to je kognitivna problematika. Ernst Cassirer je v svojem delu *Indivium in kozmos v filozofiji renesanse* (Cassirer 2001, 24) Kuzanskega upravičeno označil za »prvega modernega misleca«, ki je celostno pojmoval bistvene probleme svojega časa. Njegovo najbolj znano delo je spis *Učena nevednost (Docta ignorantia)*, ki ga je napisal l. 1440 po vrnitvi iz Carigrada. Na simpoziju o verskem dialogu ob spominu na srečanje sv. Frančiška in sultana al-Kamila pred 800 leti sem predstavil njegov spis *O verskem miru in slogi (De pace seu concordantia fidei)*. Ker gre za zamišljeno soočenje predstavnikov različnih religij, lahko naslov razumemo tudi kot mir med religijami.¹

Spis je bil napisan leta 1453, med junijem in septembrom, ko se je Kuzanski zadrževal na svojem škofovskem sedežu v kraju Brixen (Bressanone) na južnem Tirolskem.² Kuzanski je delo napisal takoj po padcu Carigrada, ki so ga maja tega leta zasedli Turki pod vodstvom Mehmeda II. Osvajalca. Dogodek je močno odmeval po vsej Evropi in politiki so se spraševali, kako reagirati. Širitev Otomanskega carstva proti Jadranu in na Balkan, od Grčije in Bolgarije do Srbije in Bosne, ter padec vzhodne krščanske prestolnice sta v evropskih deželah vzbujala strah in zaskrbljenost. Ob dramatični zasedbi Konstantinopla, ki je postal Istanbul, se je med različnimi pobudami oblikovala zamisel o vojaškem pohodu, ki naj ustavi osvajanje Otomanov. V Regensburgu na Nemškem je bila sprejeta odločitev o vojaški akciji, toda ideja koalicije evropskih dežel, ki naj bi se zoperstavila Turkom, ni bila izpeljana. Regionalni interesi so bili tako močni in različni, da skupna koalicija ni bila mogoča. Družbena realnost, ki so jo usmerjali lokalni politični, ekonomski in tudi že nacionalni interesi, je postala preveč kompleksna, da bi se povezali v skupno – drago! – vojaško akcijo, ki bi nastopila v duhu križarskega pohoda. Zanj so se sicer zavzemali mnogi, sprva papež Nikolaj V., nato papež Pij II., ki je Mohamedu II. pisal celo

1 Tako se glasi tudi naslov hrvaške izdaje, ki vzporedno prinaša izvorno latinsko besedilo: Kuzanski, Nikolaj. 2005. *O miru medu religijama. De pace fidei*. Biblioteka Dialogos: Sarajevo.

2 Kuzanski je kot briksenski škof l. 1456 obiskal Bled in Bohinj, ki sta bila del Briksenske škofijske posesti.

pismo in mu predlagal, naj se spreobrne in se da krstiti.³ Za vojaški pohod so se zavzemali tudi mnogi izobraženci, predvsem pribežniki iz Grčije, med njimi Ivan Vizarion (Bessarion), sprva škof v Nikeji, nato kardinal Rimske Cerkve, razgledan humanist in visoka osebnost. Za mnenje je bil vprašan tudi Nikolaj Kuzanski, ki za razliko od drugih v situaciji ni videl le politične akcije, ampak je v njej prepoznal trenutek soočenja z resnico.

V zapletenem družbenem in verskem položaju je Kuzanski v svojem spisu predložil, da se je treba z islamom soočiti, a ne z orožjem, ampak z razmislekom o vsebinskem bistvu v obeh verstvih (krščanstvu in islamu). Če smo resnično verni, se moramo znati srečati tudi z religijo drugega. K temu nas nagovarja dokaj zapleten pojem, *intellectus fidei*. To je neke vrste »verski um«, ki se lahko dvigne nad partikularne in s tem omejene oblike izražanja. Um (gr. *nous*, lat. *intellectus*) je tu mišljen v tradicionalni, predkartezijanski obliki kot umsko intuitivni uvid v božjo enovitost, ki presega »kolikostno« razmišljanje oziroma razum (gr. *diannoia*, lat. *ratio*). Podobno, kakor se je bil Kuzanski nekaj let pred tem, v *Učeni nevednosti*, lotil razmisleka o dometu našega spoznanja, zgradbi vesolja in Božjem učlovečenju, pri tem pa zanikal, da bi mogli absolutizirati katerokoli naravno prvino in njene zakone, ker nimamo ustreznih pojmov, da bi po kriteriju preciznosti določevali absolutne pojme – s tem je Kuzanski relativiziral aristotelsko kozmologijo in njene ugotovitve, npr. središče zemlje in sferično zaprtost vesolja, tako se je zdaj približal umevanju religije v splošnem pomenu. (Vesel 2000)

Misel Kuzanskega prežemajo ideje platonškega in hermetičnega izročila, h kateremu moramo prišteti njegovo zanimanje za spekulativno matematiko, ki jo je razvijal zelo izvirno. Pri njem srečujemo tudi pridih t. i. negativne teologije, ki jo je povzel iz spisov Dionizija Areopagita. Sklicuje se na mistično literaturo in njene vire, med katerimi so pogosti referenti, poleg Dionizija Areopagita, spisi Mojstra Eckhardta, izročilo renske mistike, pa anonimni spisi hermetičnega izročila, ki so bili znani v srednjem veku, na primer Knjiga štiriindvajsetih filozofov, kjer lahko beremo, da je Bog luč, ki ostaja v duši, onkraj vsakršne temé, oziroma da je Bog »neskončna

3 O tem znamenitem spisu, ki je imel precej odmeva, čeprav ni sprožil konkretnih zgodovinskih učinkov, glej D'Ascia, Luca. 2001. *Il Corano e la tiara. L'epistola a Maometto II di Enea Silvio Piccolomini* (papa Pio II). Pendragon: Bologna.

krogla, katere središče je povsod, površje (obod) pa nikjer« (*Deus est sphaera infinita cuius centrum est ubique, circumferentia nusquam*) (2018, 56).

Iz teh virov je črpal pojme Boga kot absolutnega bitja, ki se nahaja onstran vsakršne razvidne in pozitivno definirane lastnosti. Njega, Boga, moremo zato označiti le s pomočjo zanikovalnih predikatov, kar pomeni preko enigme, protislovij, podob, ki nas le približno vodijo do popolnega, a nevidnega bistva; do ujemanja nasprotij in geometričnih simbolov, ki jih rad uporablja. Z njimi se skuša dvigniti nad meritveno določljivost, ki vlada zemeljskemu svetu in običajnemu razumu. Ena od temeljnih idej Kuzanskega je trditev, da med končnim in neskončnim ni prave primerjave. Ni mere, s katero bi mislili to razmerje: »infiniti finiti nulla est proportio«. To spoznavno izhodišče Kuzanski natančno definira na začetku svojega dela *Učena nevednost* (I,1). (Cusano 1991, 61; Cassirer 2001, 25)

Na ta način se Kuzanski odmika od sholastične misli, ki je slonela na principu analogije, na aristotelški logiki in lestvici predikatov, *scala praedical-mentalis*, ter lestvici bitij, ki jo je krščanska misel podedovala od novega platonizma, kjer je v ospredju pojem emancipacija, znotraj velike figure univerzuma pa različne stopnje biti. Nižja bitja se po konceptu emencije izlivajo iz višjega in so od njega odvisne, od najnižjih pa je mogoče po poti pojmovnega vzpenjanja priti do vrhovnega, najvišjega in absolutnega bitja, Boga. Končno se s tem zlije in nadgradi v neskončnem. Toda ta – sicer pomirjujoča – meditacija v misli Kuzanskega na zgornji stopnji, pred najvišjim in absolutnim, zahteva preskok, ki ga človeška pamet ne zmore. Um nima ustreznega pojma, da bi mislil ta najvišji korak. V soočenju s to spoznavno problematiko je bil Kuzanski, kot smo omenili, prvi novoveški mislec.

1 Prodorne misli v spisu Kuzanskega o *Verskem miru*

Delo *O verskem miru* (*De pace fidei*) je v modernem času doživelo več interpretacij. Nedvomno gre za izjemen spis. Po svoji odprtosti obravnave in v poskusu razumevanja drugih religij besedilo v primerjavi s krščanstvom, ki ga v besedilu zastopajo Beseda (*Logos*), sv. Peter in sv. Pavel, nastopa izrazito ekumensko in moderno, v duhu spoštovanja, iskrenega zanimanja in sprejemanja. Katoliška cerkev tega spisa nikoli ni zavrnila, njegova aktualnost pa se zdi danes še posebno pomembna. Čeprav gre

za dialoško soočenje vsega dvajset predstavnikov različnih religij, med katerimi nastopijo tudi Mongol, Hindujec, Jud pa glas krščanske ločine, npr. Čeh, se glavno soočenje zgošča v odnosu do islama, kar je za tedanje razmere seveda razumljivo.

Nekateri menijo, da gre kljub odprtosti in dialoški usmeritvi za apologetsko delo, ki želi prikazati superiornost krščanske veroizpovedi. Drugi v duhu sodobnega relativizma v njem vidijo poskus racionalnega pristopa, ki sicer zagovarja odprtost do drugačnosti, a ta naj bi bila le formalne narave, s tem pa naj bi avtorjevo stališče zdrsnilo v relativizem. Oba pristopa sta po moje zgrešena, ker reducirata avtorjev domet. Prav tako ne gre le za toleranco v smislu strpnosti oz. prenašanja drugega. Tudi to je moderna oblika racionalizacije, ki pa ni pravi namen tega spisa in ne vodi do resničnega dialoga med religijami.

Miselni razvoj besedila nam pokaže, da je takšno relativistično branje preozko. Prav tako bi bili preozki, če bi pojem umske vere (*intellectus fidei*) razumeli zgolj v filozofskem ključu. Tekst se namreč giblje na dveh ravneh, teološki in antropološki: prva raven zadeva Boga, božji Um, Kristusa – *Logos* oz. božjo Besedo in sveto Trojico, v katero se Kuzanski sicer ne pogloblja in ne govori o božjih Osebah, da ne bi zmotil mišljenja muslimanov, ki bi težko sprejeli misel, da ima na primer Bog otroka. Druga raven zadeva človeško spoznanje. (Vescovini 1998)

Seveda ni mogoče zanikati, da ima delo tudi svojo apologetsko noto. Kuzanski je bil krščanski mislec in mož Rimske cerkve. Njegov namen je pokazati krščansko vero, ne toliko v njeni superiornosti, kakor v njeni univerzalnosti zaradi spojitve človeškega in božjega v Kristusu. Zaradi tega naj bi se verski konflikti, če poglobljeno razmislimo in jih približamo njihovemu religioznemu namenu, pomirili in se znašli v sožitju. Avtor nas namreč spodbuja, da na svojo religijo pogledamo nekako »od zunaj«, s čimer lahko prepoznamo sestavine obredov, ki so postale navada, in jih samoumevno istovetimo z vsebino naše vere, vendar so v veliki meri zgodovinskega in kulturnega značaja, ne pa bistvena resnica religije. Če te obredne navade odstranimo, ne da bi s tem postavljali pod vprašaj resnico vere, bomo ugotovili, da se v jedru med religijami nahaja velika sorodnost oziroma resnica, ki jim je skupna.

Kuzanski izhaja iz načela, da obstaja ena sama religija, ki je v človeku prisotna kot samodejni, konstitutivni del človeške zavesti, kot antropološka danost, s kulturnim razvojem in s preroškimi⁴ znamenji pa se oblikuje in prevzame različne manifestne oblike, s katerimi se udejanja. Te oblike, ki spremljajo posamezna verstva, se izražajo v molitvi, obredih, v oblikah pobožnosti, češčenju in darovanju. Te oblike pa so v veliki meri plod zgodovinskih procesov posameznega naroda ali ljudstva, ki so prešle v navado. Pojemovna formula, ki zajema njihovo skupno osnovo, se torej glasi: »una religio in rituum varietate«. Obstaja ena sama religija, pa čeprav živi in se udejanja v množici obredov. (Cusano 1993; Kuzanski 2005) Religija se v svojem jedru vzpostavi kot oblikovno bistvo (*forma formativa*) človekovega naprezanja, da bi se povezal in se naslonil na božanstvo, medtem ko so manifestacije tega, obredi in navade, zgodovinski produkt oziroma poskusi človeškega uma, da bi zajel bistvo božjega, ki pa človeku v svojem bistvu uhaja in prekoračuje vsakršno človekovo misel.

V tem pogledu za Kuzanskega nobena veroizpoved ni povsem zgrešena ali odtujena od prave Postave (Božjega zakona). Gre za konjunkturo drugačnosti in pogojenosti, ki jo vsaka veroizpoved potrebuje, da bi živele v konkretnem zgodovinskem okolju. (Vasoli 1988) Niti dejstvo, da se mnoga verstva razlikujejo od krščanstva, ne preprečuje, da v njih ne bi prepoznali temelja, ki je skupna vez človekove duše z božansko enovitostjo, pa čeprav ta ostaja nedojemljiva. Mnogotera verstva torej niso deformacija in odklon od predpostavljene, prave, resnične veroizpovedi, ki naj bi edina oznanjala božjo resnico, ampak so poskusi, pravilneje rečeno, modeli oziroma konjunktore, katerih namen je ustrezno prikazati božansko enovitost, ki v sebi ostaja nedosegljiva in neizmerljiva.

Ko krščanstvo trdi, da nastopa univerzalno, po zaslugi spajanja božjega in človeškega v učlovečenem božjem *Logosu*, ki je več in nespremenljiv, »pred vsemi vek«, ki so po njem nastali, ki je trajno oživljajoč in je po njem vse nastalo, tega ne trdi v smislu krščanske superiornosti, ampak bolj iz ponižnega zavedanja nedostopnih meja in omejenosti sleherne človeške predstave o resnici Najvišjega, Boga.

4 Tudi pri uporabi oznake preroka je Nikolaj Kuzanski previden, ker se zaveda implikacij, ki jih ima figura preroka za islam. Pri uporabi besede *propheta* je zato navadno mišljen glasnik ali oznanjevalec. Na to posebej opozarja dr. Mile Babić v svojem hrvaškem prevodu.

Zaradi zavedanja, da se celostni pomen božjega lahko razodene šele potem, ko smo presegli enosmerno gledanje in se do kraja potrudili v našem naprežanju, da bi se dvignili do Božje enovitosti, je Kuzanski v verovanju Judov, muslimanov, Sircev in Tatarov idr. pa tudi med mnogimi običaji krščanskih narodov lahko prepoznal pričevanja, ki jih je mogoče integrirati v skupno religiozno izkustvo, ki stremlje k svojemu nedosegljivemu cilju. Božje obličje je vidno le preko tančice, preko enigme ali simbola, ki ju človeška pamet pojmuje po svoji podobi in prikladnosti.

Obravnavano besedilo Kuzanskega se začne s priliko, ki pogosto nastopa v mistično-vizionarski literaturi, da bi priklicali primerno razpoloženje duha in prišli do pravega zrenja. Gre za duhovno in mentalno »dislokacijo«, potrebno za umevanje najvišjih stvari. »Neki mož,« sklepamo lahko, da gre za samega avtorja, »je ob novicah, ki so govorile o nasilju turškega kralja v Konstantinoplu (mestu, ki ga je mož poznal),⁵ začel moliti. Po nekaj dneh meditacije je bil ugrabljen v najvišje območje umevanja in tam je imel videnje, ki mu je pokazalo, kako bi mogli priti do sožitja med različnimi religijami v svetu. Ob prestolu Najvišjega, kralja nebes in zemlje, so se zbrali poslaniki iz različnih dežel, prizadeti spričo vojn, in tožili o tegobah. Med drugimi poslaniki (angeli) je eden izmed njih pozval Gospoda, imenoval ga je skriti Bog, vsakomur neznan, nosilec življenja in resnice, naj pomaga ljudem, zavedajoč se, da sleherno bitje ne išče drugega kakor življenje in obstoj. Ker je Bog tisti, ki ga iščejo vsi, čeprav ga imenujejo z različnimi imeni, on pa jim je razumljiv le v meri, ki je dostopna človeškemu umu, ga angel prosi, naj prisluhne in pomaga ljudem v težkem trenutku, ko so razlike med verami, obredi in zakoni sprle mnoge narode. Najvišji Kralj (Bog) stvarstva je odgovoril tako, da je spomnil na svobodno voljo, ki jo je poklonil ljudem in jim s tem dal možnost, da se pridružijo božanskemu. Ker je naravni zemeljski človek podvržen vladarju teme in živi le po snovnih nagonih, ki nasprotujejo duhovnemu človeku, je, potem ko so se besede prerokov izkazale za nezadostne, Bog poslal svojo utelešeno Besedo, po kateri je ves svet ustvarjen. Človeku s tem ni vzel svobodne volje. V snovnem svetu je vse podvrženo minevanju in spremenljivosti, zato se sčasoma spreminjajo tudi mnenje in oblike mišljenja (konjunkture).

5 Po razpustu koncila v Baslu l. 1433 in selitvi dela koncilskih očetov v Ferraro in nato v Firence, kjer se je zbor, zvest papežu, nadaljeval, je Kuzanski z delegacijo obiskal Carigrad (leta 1437/38). Na tem zboru se je oblikovala tudi ukrajinska uniatska Cerkev.

Z njimi se spreminjajo tudi jeziki in razlage, kar je vzrok za mnoge spore in nerazumevanje. Človek potemtakem potrebuje nadzor oziroma korekcijo, ki mu pomaga ohranjati zavest, da je resnica ena sama. (Cusano 1993, II–III)

2 Fiktivno srečanje predstavnikov svetovnih verstev

Po tem uvodu je Gospod naročil angelu, naj privede modre može, predstavnike ver in narodov, da bi se pogovorili z Besedo (*Verbum*), kot kraj pa je izbral Jeruzalem.

Tako se začne zborovanje, kjer se v dialogu z božjo Besedo soočijo mnenja različnih verskih predstavnikov, ki poudarjajo vsak svoje posebnosti in razlike, božja Beseda pa jim želi prikazati, da so to le zunanje razlike, oziroma kako so resnice krščanskega nauka skladne s skupno religiozno enovitostjo sicer različnih veroizpovedi. Prvi med prišleki je Grk, predstavnik Modrosti, ki so jo okusili že stari filozofi in ugotovili, da je ta ena in preprosta. Priznava, da jo je iskal in okušal na edini stvarni poti, to je tako, da je občudoval naravni čutni svet. Logosu (božji Besedi) pa priznava, da je identična in večna v vseh krajih in časih kot neusahljiva hrana duha. (Cusano 1993, IV)⁶

Grku sledi Italijan, ta je latinec in Rimljan, ki priznava, da je Modrost izvir vsega, kar se je nekoč začelo in je bilo ustvarjeno, ta Modrost pa je identična z Bogom, enim in večnim, počelom vsega.

Sledi več predstavnikov, s katerimi steče pogovor o verskih resnicah, ki so si med sabo različne in verstva delijo. Avtor jih predstavi kot oblike, ki manifestirajo en sam religiozni temelj, zaradi česar naj bi bila mogoča sloga med njimi in posledično verski mir. Ta mir namreč ni racionalna norma, ampak gre za »verski mir«. Za mir, ki ga podarja vera.

6 De pace fidei, IV: »Et quod super omnia mirabilis est, reluctancia illa sapientiae per vehementem conversionem spiritus ad veritatem plus et plus accedit, [...] licet absoluta ipsa sapientia numquam sit, uti est, in abo attingibilis; ut sit sic perpetuus et indeficiens cibus intellectualis ipsa aeterna inexauribilis sapientia.«

V dialogu se zvrstijo Arabec, Perzijec (Iran), ki nastopa kot predstavnik muslimanskih filozofskih šol; nato Skit, Kaldejec, Hindujec, ki predstavlja ljudstva Daljnega vzhoda, Sirec, ki predstavlja mnoge verske skupine in sekte, med njimi tudi krščanske (maroniti, nestorjanci, jakobinci). Prisoten je seveda Jud, nato si sledijo Turek, Španec, Francoz, Armenec, Tatar iz Mongolije, Nemeč, Čeh ter nazadnje Anglež. Med njimi nastopita tudi Peter in Pavel. Vseh nastopajočih je dvajset. Z Božjo besedo enaindvajset.

Obravnavane teme zadevajo tudi tiste krščanske verske resnice, ki so bile in ostajajo predmet spora oziroma nasprotovanj. Avtor skuša pokazati na njihovo univerzalnost, pri čemer se pazljivo izogiba neposrednim navedbam Svetega pisma. Zaradi zunanjih razlik drugih verstev ne smemo zavračati, ker vsa verstva v svojem stremljenju in pravi globini težijo k božji resnici. Dialog z monoteističnimi verstvi se na prvi pogled zdi lažji, a kmalu se pokaže, da ni tako. Zadržek in zavračanje božjega sinovstva (filiacija) oziroma učlovečenje Božjega Sina v Besedi izrazijo Jud in muslimani. Besedilo se pri tej temi zadrži dlje časa. Enako velja za Sveto Trojico, ki jo nekrščanski verniki zavračajo. Kuzanski skuša pojasniti Sveto Trojico in vpelje pojme *complicatio*, *explicatio* in *contractio*. Vsi trije pojmi večkrat nastopijo v njegovi misli. Prvemu ustreza božja enovitost, ki je strnjena v sebi in neizrekljiva, odgovarja pa enemu Bogu, absolutu. Ko Eno misli samo sebe kot enako identiteto (*equitas*), tvori oz. oblikuje modrost ali Besedo, ki se skrči (*contractio*) v osebi božjega Sina, ki se s tem samo omeji v človeški naravi, ne da bi s tem zgubil božanskost, medtem ko je vez (*nexus*), ki oba povezuje in združuje enakost v drugosti, s čimer rojeva ljubezen v povezani enotnosti, Sveti Duh. Vendar je, kot rečeno, avtor zadržan v poudarjanju pojma osebe.

Kuzanski pokaže, da dobro pozna sveto knjigo muslimanov – Koran. Citira ustrezna mesta, kjer je omenjen mesija oziroma Jezus, katerega božanskost pa islam zavrača. Verjetno je Kuzanski uporabljal prevod Korana, ki sta ga v 12. stoletju po naročilu clunijskega opata Petra Častivrednega opravila Herman Koroški (de Carinthia, imenovan tudi Dalmata) in Robert iz Kettna ob pomoči nekega Saracena iz Španije. (Vasoli, 1998) Kuzanski se je že pred tem soočil z branjem in eksegezo Korana in napisal spis *Cribratio Alchorani*. V dialogu s predstavniki verstev, ki zagovarjajo mnogoboštvo, jih Beseda spomni, da kljub čaščenju različnih imen in kultov

pri vsakem od njih častijo božanskost. Ta je tista, h kateri se obračajo, zaradi česar se za mnogimi bogovi nahaja enovitost vere. V pogovoru s Hindujcem avtor izpostavi vprašanje kipov in simulakrov. Upodabljanje božjih figur in reči je bilo v renesansi močno razširjeno, vendar ne brez teološke pozornosti in primerneга zadržka. »Podobe, ki omogočijo in vodijo spoznanje do čaščenja edinega Boga, niso prepovedane,« trdi Beseda. (Cusano 1993, VII) Zavrnuti pa moramo idolatrijo in lažne predstave o prisotnosti duha v izdelkih pa tudi prakso zaklinjanja in magičnega delovanja (teurgija).

Zanimiva tema je sreča, h kateri nas vera usmerja preko upanja. Kakšen bo Raj oziroma Paradiž? Muslimani trdijo, da obljuba raja predpostavlja čutne in večne radosti. Jud zatrdi, da božje obljube zadevajo časovni, zgodovinski svet in njegovo stvarnost. Evangelij pa oznanja, da bodo poveljčani ljudje podobni angelom, sadovi radosti pa bodo duhovni. O tej temi ne govori Beseda, ampak Peter, ko s Pavlom vstopita v dialog, da bi potrdila dogovor med verstvi.

Naslednja tema, teološko občutljiva, ki zahteva natančne teološke definicije in je bila v dobi renesanse pogosto predmet spora in razhajanja med krščanskimi veroizpovedmi, je dogma o sveti evharistiji. Ni naključje, da to temo načne Čeh. Prav na Češkem so se v 15. stoletju razmahnili verska gibanja, ki so po usmrtni Jana Husa v Konstanci l. 1415 prešla v nasilne upore (husitske vojne). Med diplomatskimi poskusi pomiritve je bil kot teološki in cerkveni mediator aktiven tudi Kuzanski. Seveda neuspešno. Kot Nemeč na Češkem ni mogel užiti posebne podpore. Avtor v spisu trdi, da je med verstvi mogoče najti načelno soglasje, najtežje pa je to udejanjiti pri obredih in v oblikah darovanja. »Vemo, da se kristjani ne morejo odpovedati daritvi kruha in vina, ki jo je v zakramentu evharistije postavil Kristus, hkrati pa se zavedamo, da drugi narodi, ki nimajo takšnega obhajanja, ne verujejo v spremenjenje kruha in vina v Kristusovo telo in kri, in bi to mogli užiti. Mnogi bi rekli, da je to norost!« (Cusano 1993, XVII) Tako beremo v besedilu.

Sklepne misli in poudarek na primatu žive, osebne in oblikovane vere

Pavel je tisti, ki skuša pojasniti to zahtevno vprašanje. Njegov govor je preprčiljiv kakor vedno. Uspe mu omehčati celo trdo stališče Čeha. Sv. Pavel pojasni, da nas božja Beseda hrani preko duha v posvečenem kruhu v veri, z užitjem svete evharistije pa prevzemamo dediščino božjih otrok v Jezusu Kristusu, ki je Božji Sin. Noben zakon (*lex necessitatis posita*), vztraja Pavel, ne zavezuje k določilu, kako, kdaj, komu in kolikokrat deliti evharistični kruh. Vera nas odrešuje, pa čeprav obhajamo različne obredne daritve, verski mir pa se lahko ohranja, ko sprejmemo božji zakon, ki je skupen vsem.

Zadnje trditve misel Kuzanskega približajo protestantskim stališčem. Nekateri interpreti so na to opozorili. Mislim pa, da bi bilo pretirano videti v tem napoved protestantske reforme, med katero so nekatere smeri sveto evharistijo razumele kot spominsko večerjo. Ob velikih teoloških temah, kot so Bog, učlovečenje, sveta Trojica, nesmrtnost duše, paradiz, zakrament evharistije, je eno od jeder te imenitne razprave ugotovitev, ki jo proti koncu navrže Tatar in teče pravzaprav kot rdeča nit čez vse besedilo: razlike v navadah in obredne daritve so tista čer, ki ljudem preprečuje, da bi razumeli druga verstva in dosegli mir. Te razlike ustvarjajo delitve med ljudstvi, vzbujajo sovražstvo in nasilje. (Cusano 1993, XVI)⁷

Spet poseže v razpravo sv. Pavel: duše ne odrešujejo dela in navade, ampak vera. Verovati moramo v Boga, na tem sloni človekovo opravičenje. Toda Tatar ne zaupa in vztraja pri svojem. Vpraša: Ali je vera dovolj? Pavel odgovori: Brez vere ne moremo biti Bogu všeč. Toda vera sama na sebi ni dovolj. Biti mora oblikovana (*fides formata*). (Cusano 1993, XV) Kaj pomeni oblikovana? To, da zahteva participacijo, odnos, v katerem se objektivna vsebina vere, ki jo izražajo različni simboli, obredi, molitve, pa tudi osebne, subjektivne oblike češčenja, očiščujejo od parcialnih resnic, ki jih podajajo prevzeti družbeni modeli. S tem očiščenjem smo privedeni do univerzalnega religioznega temelja, v katerem smo preko daru milosti povzeti v pluralno enakost in enovitost Božjega, ki je eno in absolutno. V tem se udejanja duhovno stremljenje vsakega človeka.

7 *De pace fidei*, XVI: »Diversitas enim parit divisionem et inimicitias, odia et bella.«

S tem Nikolaj Kuzanski sklene svoj spis. V njem se ne kaže le pravi verski dialog, ampak seva iz njega tudi irenistična duhovnost, ki je bila značilna za humanistično kulturo v renesansi in je lahko aktualna tudi danes.

Reference

- Buzzi, Franco.** 2000. *Teologia e cultura cristiana tra XV e XVI secolo*. Saggi teologici 26. Genova: Casa Editrice Marietti.
- Cassirer, Ernst.** 2001. *Individuo e cosmo nella filosofia del Rinascimento*. Milano: La nuova Italia.
- Cusano, Nicola.** 1991. *La dotta ignoranza*. Roma: Città nuova editrice.
- . 1993. *La pace della fede e altri testi*. Fiesole: Edizioni Cultura della Pace.
- Kuzanski, Nikola.** 2005. Cusanus, Nikolaus. *O miru među religijama. De pace fidei*. Sarajevo: Connectum. Biblioteka Dialogos.
- Garin, Eugenio.** 1994. *La cultura filosofica del Rinascimento italiano*. Firenze: Bompiani.
- Knjiga štiriindvajsetih filozofov.** Liber XXIV philosophorum. 2018. Ljubljana: Kud-Logos.
- Vasoli, Cesare.** 1988. *Filosofia e religione nella cultura del Rinascimento*. Napoli: Guida editori.
- Vescovini, Federici Graziella.** 1998. *Il pensiero di Nicola Cusano*. Torino: UTET Libreria.
- Vesel, Matjaž.** 2000. *Učena nevednost Nikolaja Kuzanskega. Kuzanski in konstitucija univerzuma moderne znanosti*. Ljubljana: Založba ZRC, SAZU.

